

Новата книга на Румяна Дамянова „Емоциите в културата на Българското възраждане“, София, 2008: значения за българската хуманитаристика

Светла Страшимирова

С появата си новата книга на Румяна Дамянова не просто ми достави огромна радост: тя ми даде *надежда за бъдещето на историческата ни хуманитаристика* (за емоционалното преживяване на българите в различните епизоди от българската история, които рефлектират в културата). Надежда за това, че тя не е изгубила докрай сензитивността си към самия проблем за човека – като същество, което преди всичко *преживява емоционално нещата от живота* и тъкмо благодарение на това предизвиква изобщо *случването на историята и на самата култура*. Но, както е добре известно, множеството уж хуманитарни науки се отнасят към човека като към „фактор“, „капитал“, „ресурс“, игнорирайки специфично човешкото начало – фината тъкан на неговата емоционалност. Именно в този смисъл Румяна Дамянова с новата си книга по същество открива автентичното хуманитарно поле в сферата не просто на литературознанието, но и на самата културология. Очевидно е, че тук дължа известно обяснение:

Повече от 30 години не мога да разбера защо т.нар. науки за *човека* се занимават с всичко друго, но *не* и със *самия него*. Толкова ли не уважават себе си, толкова ли не разбират какъв е специфичният им обект; защо изобщо се наричат хуманитарни, след като най-вече се оказват способни да подменят човека с всичко друго, намиращо се главно около него, а не в самия него: тук перифразирам Арон Гуревич, който говори за историческото познание, като за минаващо *„покрай човека, а не през него“*... (Толкова е стара тази истина, че ме е срам да я назовавам през XXI век.) Но очевидно е, че тъкмо това трябва да се прави днес – да се припомнят добре забравени стари истини... Очевидно е, че обитателите на XXI в. се нуждаят и от припомняне на простия факт, че са *хора с емоции*; че не *са само „социални актьори“* – а *личности*, които, ако наистина искат да развият познанията си в някаква хуманитарна посока, би следвало отдавна да са осъзнали значението на вглеждането в човешките емоции (а не само в компютърните сайтове, в които се намират някакви полузнания от типа на енциклопедични информации, непресицирани докрай, но със сигурност подменящи самата хуманитарна проблематика изобщо...).

Големият въпрос, обаче – кой и как подменя човека и човешкото съдържание на хуманитаристиката – най-малко от всичко засяга ли-

тературознанието. Сякаш то е останало като единствено поле, в което – ако не винаги – то поне понякога се засягат реални човешки проблеми. Останалите т.нар. хуманитарни науки се интересуват най-вече от методологиите си, теориите си, фактографиите си и от какво ли не още, забравяйки единствено онова, което е истинското им предназначение: да се вглеждат в човека и да се опитват да го разберат. И точно поради това собствените им научни полета практически никога не предоставят онова **органично знание за българската култура**, от което всъщност всеки се нуждае. Факт е, че до днес у нас няма цялостна историко-психологическа панорама на българската култура, не съществува книга, визираща динамиката на ценностите през времето, и ако това е така, то е резултат от факта, че никога историческото познание, насочено към културните процеси, не се е вглеждало в самата емоционалност на българите в техните различни времена и съответни превъплъщения...

Затова и никак не е пресилено да се говори за една определена **хуманитарна недостатъчност на хуманитарното знание** у нас. И тя не произтича от някаква недобронамереност на учените: напротив, тя самата често е плод на едно тяхно твърде силно доверие към определени теории или на изключителна придиричливост към фактологията: все значими научни добродетели. **Но, както е добре известно, всяка добродетел има своите обратни страни:** един историк или изкуствовед, например, потънал във фактологията, може да изпусне от погледа си общата логика на процесите; това се случва толкова често, че ние обикновено не сме и способни дори да го назовем. При социолози и културолози се случва обратното: там прекалената ангажираност с определени теории довежда учените до състояние да търсят съзнателно факти от културната история най-вече като илюстрации на самите теории... И какво става накрая с българската хуманитаристика? Тя просто се оказва лутаща се между прецизната фактография и придиричното теоретическо обяснение. За жалост обаче в това „пространство“ на пръв поглед има всичко, **но само българската култура я няма...**

Новата книга на Румяна Дамянова „Емоциите в културата на Българското възраждане“ е доказателство, че за българската култура може да се пише и истински, т.е. **хуманитарно грамотно**; че тази култура може да бъде представена през една **човешка призма**; че тя може да бъде почувствана като жива, като аспект на една национална биография, като преживяно свое минало, което кореспондира и с настоящето ни, или поне да хвърли светлина върху значимия днешен въпрос „кои сме ние и защо сме такива“... (Точно затова и днес препоръчвам на студентите си, които учат обществени науки, именно книгата на Румяна Дамянова. Тя им носи – за разлика от специализираната историческа литература по Българско възраждане – нещо много по-важно от фактологията на историята, носи им самата атмосфера на Възраждането, носи им усещането за емоциите на възрожденския човек и възможността те да бъдат съпреживени. А историята – и общата и тази на културата – могат да

бъдат разбрани само ако са почувствани, ако (в степента, в която е възможно) се окажат просто „съпреживени“...)

Ето как започва самата книга на Р. Дамянова: „Българското възраждане е турбулентна епоха – тя се характеризира със силни движения на идеи, намерения, осъществявания, озвучени от различни емоции. И всички етапи от реализирането на тези движения са свързани със силни и обикновено поляризиращи страсти: на приемане и неприемане, на привличане и отблъскване, на възторг и колебание... Като член на една общност със сложна историческа съдба, човекът на Възраждането преминава през много изпитания, изживявайки емоции, които постепенно извежда в стереотип на поведение. Това дава основание да се формулират стереотипизиращи поведението определения от типа на „гневният човек“, „страхуваният се човек“, „смеещият се човек“, очакваният човек“ и пр., които са израз на аналогични реакции“ (с. 7).

Разбира се, че е трудно да се каже при изчитането просто на тези редове какъв е авторът на цялостния текст, който предстои. Той би могъл да бъде не само литературовед, но и историк, и психолог, както социолог или културолог. Разбира се, само при едно условие – сам да има знания и усет и към дълбочината на случилото се, и към „поетиката на прозата“. Но това, както е добре известно, се случва доста рядко в българските хуманитарни професионални гилдии. За щастие обаче Румяна Дамянова има както ясна и дълбока мисъл, така и вроден усет за слово, и болезнена чувствителност към неговата употреба, и достатъчно чувство за мяра, което придава на текстовете ѝ един привкус на поетика, чрез която линията на научното знание изкрystalизира поясно. И още нещо: Румяна Дамянова просто познава наистина дълбоко и в детайли самата възрожденска литература – тя не просто е работила цял живот с нея, но и е усетила, разбрала я е, осмислила я е като процес на културно развитие, насочено вътрешно към модернизация. За авторката на книгата „Отвъд текстовете“ е не просто изкушение, а вътрешна необходимост да представи цялостно възрожденската ни култура *през призмата на емоциите*; защото като учен изследовател тя сама е стигнала до собствена концепция за интерпретирането на литературата на Възраждането като социокултурен процес, в който се разкрива специфичният българския път на модернизация. Тази концепция именно е автентично хуманитарна: тя се свежда до простия факт, че емоциите, които провокират самия живот (както в същото време са и провокирани от него), напълно естествено раждат и съответстващите текстове, добре познати и на специалистите, занимаващи се с Възраждане, и на голяма част от по-широката публика.

„Източниците на различните емоции са вътрешни – предварително изградена и усетена представа на човека за различните причини, форми, прояви на „страстите на душата“, но същевременно са и външни – емоциите се пораждаат, активизират и реализират в досег (пряк или опосреден) със социалната среда. Емоциите на отделния човек – отвъд своята индивидуална оцветеност и неповторимост – са обусло-

вени от натрупани колективни преживявания, травми, страхове, очаквания, надежди, разочарования, представи. В най-типичните си разновидности емоциите не са само индивидуални преживявания – те са и емоции на колектива, на социума. Те моделират поведението, стереотипизират и мисленето, и действията, стават един вид **споделено социално изживяване**“ (с. 11).

Целта на тази рецензия е не да преразказва книгата, а да провокира интерес към нея – като към своеобразен повик към българската историческа хуманитаристика. Тъкмо затова ще си послужи с няколко цитата, които да създадат впечатление у читателя за общия стил на един нетрадиционен коментар на литературни процеси. Избирам почти случайно един мотив от главата за травмата и срама :

„Един основен пласт във възрожденската текстовост разкрива **травмата, засилена от срама**. През Българското възраждане сякаш единодушно историческата ситуация „под иго“ се разпростира чрез срама – той става подбудител на гнева от забавянето, от „слепотата“, от мълчанието, от пасивността, от „студенината“ (Ботев), от безкнижието.

Така травмата и срамът **взаимно се индуцират**. Усетеният и признат срам – като реакция на назована травматична ситуация – усилва травмата, тя става един вид резонанс на срама. Този получен резонанс не по-слабо насища възрожденското време с драматизъм, неудовлетворения, натрупва отрицателни емоции като гняв, омраза, агресия, страх. До сбъдването на Ботевата „молитва“ има много път, който възражданското време ще извърви през травми и страхове, през срам и гняв, през смях и радост; ще опознае пътя на заминаването и незавръщането, ще се бори за опазване на историческата памет, ще открива и назовава вината, но и ще се бори за нейното преодоляване.“ (с. 37–38).

Последната глава на книгата, преминала през дълбинно психологическо вглеждане и в чувството за вина, и в страха, и в гнева, и в смеха (естествената българска самозащитна реакция на негативните емоции) на възрожденския човек естествено довежда читателя до темата за радостта. Тук великолепият финал на цялата книга извежда мотив от известното писмо на Ботев от кораба „Радецки“ (коментирано от Р. Дамянова като „**екзалтация на радостта като емоция**“): „Аз съм весел и **радостта ми няма граници**, като си наумя, че „Моята молитва“ се сбъдва“. Разбира се, че книгата на Румяна Дамянова няма как да не завърши оптимистично: самата история на Българското възраждане води в тази посока. Но ние днес прекрасно знаем, че в по-късната – следосвободенска българска история никога няма да се сбъдне „Моята молитва“: по-скоро българите вечно ще се стремят към това сбъдване, но ние и до днес не сме го видели.

Следователно, струва ми се, че дали си дава сметка или не, Румяна Дамянова всъщност отправя един своеобразен повик за продължение на темата за емоциите в българската култура. Но такова продължение може да бъде направено само от човек като нея – ненатоварен със снобизъм, а изцяло чистосърдечен; нежелаещ да демонстрира дълбоките си

познания по психология, а по-скоро само да ги използва по възможно най-естествен начин, за да възсъздаде панорамата на един епизод от българската културна история; човек, който не се бори за власт и интелектуален престиж по простата причина, че не са му нужни като външни атрибути на неговата личност, която ги носи вътрешно; човек, който сам има искрена чувствителност към другите хора, към ситуациите, в които те попадат, към формите, в които те преживяват нещата от живота... Човек с интелектуална честност и емоционална проникновеност. Ако го има сред българската хуманитарна общност, то ще се види... някой ден, в който се появи несъществуващата още книга **„Емоциите в българската култура“**...

Тук мога само да благодаря на Румяна Дамянова за нейната книга **„Емоциите в културата на Българското възраждане“** (която не случайно получи годишната научна награда за хуманитаристика „Питагор“ за 2009 г.) – един неназрачлив, но красноречив повик към българската историческа хуманитаристика.